

Η συμβολή της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών
στη διδασκαλία της νεοελληνικής λογοτεχνίας
στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση

La contribution de la théorie des genres littéraires à l'enseignement de la littérature néo-hellénique au collège, au lycée et à l'Université. Le choix de la théorie des genres littéraires comme pivot pour l'enseignement de la littérature est fondé sur l'hypothèse que les genres littéraires contribuent essentiellement à l'acte de l'enseignement, ainsi qu' à la visée majeure de celui-ci, à savoir la mise en place des processus d'interprétation qui soient fondés sur des communautés organisées de lecteurs dans l'enseignement secondaire et universitaire ; des lecteurs la subjectivité desquels ne peut être ni manipulée ni insérée dans des cadres idéologiques limités.

1. Ξεκινώντας από το αυτονόητο θα σημειώνα ότι μια αντίληψη περί διδασκαλίας της λογοτεχνίας δεν μπορεί παρά να στηρίζεται σε μια αντίληψη για την ίδια τη λογοτεχνία, εδραιωμένη μεθοδολογικά σε ορισμένο πεδίο ή στη διαπλοκή περισσότερων του ενός. Μεθοδολογική επιλογή ειδικότερα σημαίνει τον τρόπο με τον οποίο εννοούνται οι όροι σύστασης (τί είναι) και οι συνθήκες λειτουργίας (τί κάνει) της λογοτεχνίας· ο τρόπος αυτός στο πεδίο της σύγχρονης θεωρίας της λογοτεχνίας που με αφορά, παρουσιάζεται με αρκετές όψεις, κωδικοποιησιμες σε δύο τουλάχιστον εκδοχές: στην επιλογή θεωρητικών προταγμάτων ή εννοιολογικών κατηγοριών επαγωγικής τάξεως περί λογοτεχνίας (α) με διαχρονικές και διατοπικές αξιώσεις ή (β) με ενίστορη συνείδηση (ό,τι ονομάζουμε μετά τη θεμελιώδη εργασία του J. Tynianov στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, Ιστορική Ποιητική¹).

Η αντίληψή μου για μια θεωρία της λογοτεχνίας που δεν αφυδατώνει σχηματοποιώντας μηχανιστικά τα σπουδαία κατακτημένα εργαλεία της και ανατροφοδοτεί τον στοχασμό της διευρύνοντάς τον γόνιμα προς τα πεδία άλλων καλλιτεχνικών εκφράσεων, προϋποθέτει την ενίστορη φορά και απόβλεψή της².

Η σύγχρονη θεωρία της λογοτεχνίας με τις εννοιολογικές – γενικότερης ισχύος – κατηγορίες της, διασταυρούμενες με εκείνες άλλων καλλιτεχνικών ιδιωμάτων, γειωμένες όμως εν ιστορία, είναι σε θέση μεταξύ άλλων να προσφέρει σημαντικά ερείσματα στη διδασκαλία της λογοτεχνίας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης· ό,τι ακολουθεί αποτελεί στην ουσία μια πρόταση (και ασφαλώς όχι μια λύση) που νομίζω ότι μπορεί να συμβάλει στο ζήτημα της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση (την τελευταία τη γνωρίζω καλύτερα), αρθρωμένη με άξονα αναφοράς τα λογοτεχνικά είδη.

¹ Βλ. Jurí Tynianov, «Για τη λογοτεχνική εξέλιξη» (1927), στο *Θεωρία Λογοτεχνίας. Κείμενα των Ρώσων Φορμαλιστών*, επιμ. Tzvetan Todorov-πρόλογ. Roman Jakobson (1966), μτφρ. - πρόλογος Η. Π. Νικολούδης, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1995, σσ. 136-153, και την άκρως ενδιαφέρουσα μονογραφία για το έργο του: Marc Weinstein, *Tynianov ou la poétique de la relativité*, Presses Universitaires de Vincennes, 1996.

² Για το συγκεκριμένο ζήτημα βλ. Δημήτρης Αγγελάτος, «Σύγκριση και διακαλλιτεχνικές προσεγγίσεις στη Συγκριτική Φιλολογία», *Σύγκριση / Comparaison*, τχ. 15 (2004), σσ. 45-54.

Η επιλογή της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών ως διδακτικού αρμού για τη λογοτεχνία βασίζεται στην υπόθεση εργασίας (που ελπίζω να επιβεβαιωθεί παρακάτω) ότι τα τελευταία συμβάλλουν λειτουργικά στη διδακτική πράξη και στη μείζονα απόβλεψή της, τη διευθέτηση δηλαδή διαδικασιών εξαγωγής νοήματος, βασισμένων σε συγκροτημένες κοινότητες αναγνωστών (όπου και η έμφαση στην αίσθηση του «ανήκειν» μέσω της ανάγνωσης), μαθητών και μαθητριών, φοιτητριών και φοιτητών, η υποκειμενικότητα των οποίων δεν μπορεί να χειραγωγηθεί ούτε βεβαίως να ιδεολογικοποιηθεί³.

2. Τα λογοτεχνικά είδη θεματοποιούνται και ερμηνεύονται ποικιλοτρόπως από την εποχή του *Περί Ποιητικής* του Αριστοτέλη και μετά, θετικά ή αρνητικά, σε αντιστικτικούς άξονες, οι οποίοι αποδίδουν ευρύτατο φάσμα της «βαθείας» δομής των πρώτων, του εννοιολογικού δηλαδή ζεύγους *καθαρότητα-μείξη*. οι παραπάνω άξονες αφορούν σε αντιστίξεις του τύπου «φυσικές μορφές» vs. είδη (κατά τον J. Petersen), «πρωτογενή» vs. «δευτερογενή» είδη (στην αντίληψη του M. Bakhtin), «μυθοπλαστικό» vs. «λυρικό» είδος vs. μεικτές μορφές» (στο σύστημα της Käte Hamburger), «θεωρητικά» vs. «ιστορικά» είδη (κατά τον T. Todorov), ή τέλος «τρόποι» vs. είδη (κατά τους N. Frye, G. Genette, A. Fowler, Rosalie Colie)⁴. Ανάλογα δε με τα κριτήρια, κειμενικής (θεματική-μορφική οργάνωση) ή/και επικοινωνιακής (προθετικότητα αποστολέα, ανταπόκριση αποδέκτη, πολύπτυχο περιβάλλον επικοινωνίας) υφής, που χρησιμοποιήθηκαν για τη θεματοποίηση και ερμηνεία των λογοτεχνικών ειδών, τα τελευταία θεωρήθηκαν άλλοτε ως οριστικοποιημένες, κλειστές-ομάδες κειμένων, άλλοτε ως τροποποιήσιμες, μεταβλητές ενότητες μέσα σε εκάστοτε διαφορετικά εξω-κειμενικά συμφραζόμενα.

Στο πλαίσιο αυτό διακρίνει κανείς αφενός μια ταξινομική αντίληψη (τα λογοτεχνικά κείμενα διαρθρώνονται σε ομάδες με σαφείς οριοθετικές γραμμές), αφετέρου μια λειτουργική ή μάλλον μετασηματιστική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία τα λογοτεχνικά κείμενα «αντιστέκονται» στα ειδολογικά περιγράμματα, διαμορφώνοντας ισχυρές αντίρροπες τάσεις, για να καταλήξουν σε νέους ειδολογικούς σχηματισμούς· η δεύτερη αντίληψη, όπως εύλογα υποθέτει κανείς, προϋποθέτει τα «κεκτημένα» της πρώτης, τα αντιμετωπίζει όμως με τρόπο κριτικό.

Η οριοθέτηση ενός λογοτεχνικού είδους έχει πάντοτε ιστορικό περιεχόμενο με την έννοια ότι εκφράζει κάθε φορά συγκεκριμένο επικοινωνιακό σύστημα (συγγραφικές επιλογές-αναγνώστες-περιβάλλον), μέσα στο οποίο είναι αποδεκτό και λειτουργεί: το επικοινωνιακό σύστημα, για παράδειγμα, στο εσωτερικό του οποίου είναι αποδεκτή η αριστοτελική ειδολογική κατηγοριοποίηση, είναι ριζικά διαφοροποιημένο από εκείνο που επιτρέπει την άρθρωση της Ρομαντικής αντίληψης για το υπερ-ειδολογικό Έργο. Τα λογοτεχνικά είδη έχουν ως εκ τούτου θεσμικό χαρακτήρα, μιας και κωδικοποιούν γνωστικές και πολιτισμικές αξίες⁵, διαθέσιμες και αναγνωρίσιμες από τους χρήστες (συμβατικά τους ονομάζουμε συγγραφείς και αναγνώστες) σε συγχρονική ή / και διαχρονική κλίμακα. Η διαθεσιμότητα των εν ιστορία κωδικοποιημένων ειδολογικών χαρακτηριστικών των λογοτεχνικών κειμένων, έχει όπως υποστηρίζουν αρκετοί σύχρο-

³ Βλ. σχετικά: Βενετία Αποστολίδου, «Λογοτεχνία και ιδεολογία: το ζήτημα των αξιών κατά τη διδασκαλία της λογοτεχνίας», στο *Λογοτεχνία και εκπαίδευση*, επιμ. Βενετία Αποστολίδου - Ελένη Χοντολίδου, *τυπωθήτω*/ Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα, 1999, σσ. 335-347· ειδικότερα: σσ. 342-343.

⁴ Ως προς τις αντιστίξεις αυτές αλλά και γενικότερα τους βασικούς άξονες αναφοράς των σύγχρονων ειδολογικών θεωριών, βλ. Δημήτρης Αγγελάτος, *Η "φωνή" της μνήμης. Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 1997, σσ. 93-192.

⁵ Βλ. Marie-Laure Ryan, «On the why, what and how of generic taxonomy», *Poetics*, τχ. 10 (1981), σσ. 109-126.

νοι θεωρητικοί, δυναμικό χαρακτήρα, επειδή μεσολαβεί μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, επιτρέπει τον συσχετισμό μεταξύ επαναλήψεων και αλλαγών μέσα στον χρόνο, εν είδει *διαλόγου*, όπως έχει υποστηρίξει ο Bakhtin, συγκρουσιακού όμως περιεχομένου, όπως μου έχει δοθεί αλλού η ευκαιρία να διευκρινήσω⁶, του κάθε φορά νέου (λογοτεχνικού κειμένου) προς τη σοφία ή τη *μνήμη* του λογοτεχνικού είδους με το οποίο αναμετράται, διεκδικώντας μια νέα ειδολογική ταυτότητα (ακόμα και αν είναι εκείνη της κατάργησης της έννοιας του είδους).

3. Το κάθε κείμενο συνεπώς μπορεί να δημιουργεί το είδος του, να δημιουργεί έναν πρωτότυπο κώδικα συναρμογής στοιχείων, εν αναφορά (το υπογραμμίζω αυτό) προς τον αμέσως προηγούμενό του ειδολογικό κώδικα, την αρτιότητα του οποίου αμφισβητεί. Ο θεσμικός λοιπόν χαρακτήρας των λογοτεχνικών ειδών υπόκειται σε μια τροποποιητική / μετασχηματιστική διαδικασία, και εδώ βρίσκεται το κρίσιμο κατά την αντίληψή μου ζήτημα για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας, ακριβέστερα για τη διδασκαλία της νοηματοδότησης της λογοτεχνίας.

Αν η εξαγωγή νοήματος αποτελεί τη βασική απόβλεψη στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, τότε η εννόσή της σε επίπεδο ειδολογικού *διαλόγου* μεταξύ κωδικοποιημένων ολότητων (στοιχεία θεματικής, μορφικής, επικοινωνιακής και αισθητικής οργάνωσης της λογοτεχνίας) και νέων κειμενικών εκδοχών που δοκιμάζουν την αντοχή της ολότητας, την αναθεωρούν και δημιουργούν τη δική τους, ανοίγει στη διδασκαλία μια άκρως επείγουσα για τις απαιτήσεις της προοπτική: τη λογοτεχνία ως *δυναμικότητα*. Έτσι λοιπόν, νέες εκδοχές και πληροφορίες δοκιμάζουν κάθε φορά στη διδασκαλία την αντοχή των ειδολογικών κωδικοποιημένων ολότητων, την αντοχή μ'άλλα λόγια του ειδολογικού νοήματος ως όλου, με δεδομένο ότι η αναθεωρητική τους δράση είναι σωστά προσανατολισμένη στο ειδολογικό πεδίο, και όχι αφημένη σε μια κατά το μάλλον ή ήττον μπρεσιονιστική αναγνωστική διάθεση και φορά⁷.

Τα στοιχεία που συνθέτουν αυτές τις κωδικοποιημένες ολότητες, τα στοιχεία δηλαδή της ειδολογικής κωδικοποίησης, αφορούν σε βασικές παραμέτρους οργάνωσης των λογοτεχνικών κειμένων, τη θεματική (θεματικοί άξονες και «βαθείες» πυρηνικές δομές) τη μορφική (λεξιλόγιο, προσωδία ή / και ρυθμός, ρητορικοί τρόποι και σχήματα λόγου, τεχνικές αφήγησης), την επικοινωνιακή (συγγραφικές προθέσεις, στρατηγικές απεύθυνσης στο αναγνωστικό κοινό, απόβλεψη του «μηνύματος») και την αισθητική (οι αισθητικές γενικότερα αρχές που κατευθύνουν τα συγγραφικά εγχειρήματα). Ανάλογα με τις εκάστοτε επιλογές που κατευθύνουν τη συγκρότηση των ειδολογικών κωδικών βάσει του τάδε ή του δείνα στοιχείου, εδραιωμένων σε ιστορική (χωρο-χρονική) βάση, συντίθενται οι όροι του *διαλόγου* κειμένων και ειδών, διαβαθμισμένων ασφαλώς στις απαιτήσεις της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (εδώ τίθεται το καίριο ζήτημα των αρμόδιων βιβλίων-εργαλείων δουλειάς, που το αφήνω προσώρας έξω από τον λογαριασμό).

Έτσι λόγου χάριν, δεν υπάρχει για τη διδακτική πράξη το αδιαίρετο είδος της ωδής, συστατικά θεωρημένο, τα κωδικοποιημένα στοιχεία του οποίου καθοδηγούν μηχανιστικά και παρελκυστικά τη μελέτη και συζήτηση, ως πούμε, για την γνωστή ωδή του Σολωμού στον Βυγον,

⁶ Δημήτρης Αγγελάτος, *Η "φωνή" της μνήμης. Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*, ό.π., σσ. 157-192.

⁷ Χαρακτηριστική είναι από την άποψη αυτή η κριτική που ασκεί ο E. D. Hirsch Jr. στις λανθασμένες ειδολογικές εκτιμήσεις που παροδηγούν την ερμηνεία και τη διδασκαλία, όπως φάνηκε στην περίπτωση του *New Criticism* (και ειδικότερα του *Practical Criticism* του Iv. Armstr. Richards), όπου η διδασκαλία της λογοτεχνίας γινόταν ερήμην ειδολογικών συμφραζομένων· βλ. E. D. Hirsch Jr., *Validity in Interpretation*, Yale University Press, 1967, σσ. 71-77.

αλλά υπάρχει το είδος της ωδής στον 19ο αιώνα και στη γραμμή του καλλιτεχνικού και λογοτεχνικού ρεύματος του φθίνοντος Νεοκλασικισμού (διαφοροποιημένου σε σχέση με τη δεσπόζουσα παρουσία του στους δύο προηγούμενους αιώνες), που επιβιώνει σε συσχετισμό προς τον Ρομαντισμό· τη συναρμογή των ειδολογικών συστατικών στοιχείων του είδους αμφισβητεί η ωδή του Σολωμού, όπως δείχνει η προσπάθειά του στις επεξεργασίες των σχετικών χειρογράφων, αφενός να αποφύγει τον αποστροφικό χαρακτήρα του συνθέματος, το κατ'έξοχήν δηλαδή κωδικοποιημένο μορφικό και επικοινωνιακό στοιχείο του είδους, αφετέρου να τροποποιήσει τις αφηγηματικές προδιαγραφές του είδους στη γραμμή της εξύμνησης (εδώ του Byron), με την εισαγωγή δραματικών στοιχείων.

Η μετάθεση της συστατικής αντίληψης των ειδολογικών κατηγοριών, κατασκευασμένων στη βάση ολοποιητικών αντιλήψεων με περιοριστικά εξαιτίας ακριβώς της θεσμικής τους απόβλεψης, κριτήρια *λογοτεχνικότητας* (τί είναι λογοτεχνία), στο πεδίο του *διαλόγου* και άρα της επαναδιαπραγμάτευσης της ισχύος της *εν ιστορία*, κάτω από την πίεση νέων παραδειγμάτων-λογοτεχνικών κειμένων, καθιστά τη *λογοτεχνικότητα*, την εξαγωγή δηλαδή του νοήματος του *λογοτεχνικού*, *δυνητική*, υποκείμενη σε νέες αναθεωρητικές και τροποποιητικές αντιλήψεις, κατακτημένες μέσα από ένα ειδολογικό ρεπερτόριο (τα στοιχεία της κωδικοποίησης), διαρκώς ανανεούμενο⁸. Οι θεσμικά κατοχυρωμένοι ειδολογικοί κανόνες, οι προθέσεις συγγραφέων, οι εφαρμοσμένες στρατηγικές τους, οι λογοτεχνικές και πολιτισμικές παραδόσεις, μπορούν να διασταυρωθούν *διαλογικά* με *δυνητικά* υποκειμενικά κριτήρια και συναφείς εκτιμήσεις, για να δημιουργήσουν νέες ειδολογικές καταστάσεις, συνεπώς νέες συνθήκες *λογοτεχνικού*, εκεί ακριβώς που τα πράγματα θα έδειχναν πολύ λίγο ευεπίφορα: εννοώ στη διδασκαλία της λογοτεχνίας, μέσα σε μια ειδολογικά διαμορφωμένη αναγνωστική κοινότητα.

Έτσι λοιπόν η αναγνωστική κοινότητα της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να είναι σε θέση να νοηματοδοτήσει ως λογοτεχνία ένα πεζογράφημα το οποίο χωρίς να είναι συστατικά μιλώντας μυθιστόρημα, αναπτύσσει αφηγηματικές, ας πούμε – γιατί το παράδειγμα είναι υποθετικό – στρατηγικές, οι οποίες διαφοροποιημένες από ό,τι συστατικά ορίζει το είδος του μυθιστορήματος σε συγκεκριμένα ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, προβάλλουν μια νέα κατάσταση πραγμάτων, αναγνωρισμένων ως συγκρουσιακό *διάλογο* με τη θεσμικά, ήτοι ειδολογικά, κατοχυρωμένη *λογοτεχνικότητα*.

Η σύγχρονη ειδολογική θεωρία είναι σε θέση να προσφέρει στη διδακτική πράξη τους όρους *διαλόγου* για το *λογοτεχνικό*, τους όρους νοηματοδότησης του *λογοτεχνικού*, υπό την προϋπόθεση, όπως νομίζω φαίνεται από τα παραπάνω, ότι οι ενδιαφερόμενες αναγνωστικές κοινότητες μαθαίνουν να μιλούν για τα λογοτεχνικά είδη, μαθαίνουν να μιλούν για τους κώδικές τους

⁸ Σύμφωνα με την αντίληψη του Gérard Genette, διατυπωμένη στη μελέτη του *L'Oeuvre d'art. Immanence et transcendence* (Seuil, Παρίσι, 1994) και βασισμένη σε μια πραγματολογικού τύπου διεύρυνση της θεωρίας των λογοτεχνικών ειδών (βλ. του ίδιου: *Fiction et diction*, Seuil, Παρίσι, 1991) με στόχο την υπέρβαση των περιοριστικών κριτηρίων λογοτεχνικότητας, το ενδιαφέρον εκτός από το «Τί είναι λογοτεχνία;» στρέφεται και στο ερώτημα του «Πότε υπάρχει λογοτεχνία;» προκύπτουν ως εκ τούτου δύο λογοτεχνικότητες ή ακριβέστερα δύο συστήματα λογοτεχνικότητας, ένα «κλειστό» «συστατικό» (όπου δεσπόζων είναι ο ρόλος των θεσμικά κατοχυρωμένων ειδολογικών κανόνων, των συγγραφικών προθέσεων, των λογοτεχνικών και πολιτισμικών παραδόσεων) και ένα «δυνητικό» («conditionaliste»), «ανοικτό» και υποκείμενο σε αναθεωρήσεις· βλ. *L'Oeuvre d'art*, σ. 32. Τα παραπάνω συστήματα αποτελούν θεωρητικές-αναλυτικές κατηγορίες και διασταυρώνονται με εμπειρικές κατηγορίες κριτηρίων, θεματικών και ρηματικών/μορφικών, για να προκύψουν έτσι τρεις «τρόποι» λογοτεχνικότητας: *μυθοπλασία* (θεματικό κριτήριο σε επίπεδο «συστατικού» συστήματος), *ποίημα* (ρηματικό/μορφικό κριτήριο σε «συστατικό» σύστημα) *μη μυθοπλαστική πεζογραφία* (ρηματικό/μορφικό κριτήριο σε «δυνητικό» σύστημα)· βλ. *ό.π.*

εντός της ιστορίας τους, σε μικρό, μεγάλο ή πάρα πολύ μεγάλο άνυσμα χρόνου. Αυτό σημαίνει ότι η συνδυαστική *διαλογική* απόβλεψη της διδακτικής πράξης (ταξινομικές ειδολογικές κατηγορίες και κείμενα) κινείται σε συγκεκριμένη ιστορική και πολιτισμική κλίμακα, η διαβάθμιση της οποίας έχει μεγάλη βαρύτητα γιατί συνδέεται με την ιδιαιτερότητα της κάθε αναγνωστικής κοινότητας (αν πρόκειται δηλαδή για το Γυμνάσιο, το Λύκειο ή το Πανεπιστήμιο), ακολουθεί ως εκ τούτου στρατηγικό σχεδιασμό.

Συνεπώς, για να μείνουμε χωρίς λεπτομέρειες σε ενδεικτικές εκδοχές, ο *διάλογος* μεταξύ ειδών και κειμένων κυμαίνεται ως προς τον αριθμό των ενεργοποιησιμων στοιχείων των κωδικών, της χωρο-χρονικής προοπτικής τους και του τύπου «αντίστασης» που τους προβάλλουν τα κείμενα, και ανάλογα βεβαίως με το αν εκείνας εγγράφεται σε ορισμένη εποχή ή καλλιτεχνικό-λογοτεχνικό ρεύμα, συνδέεται με γενικές αισθητικές αρχές στο εσωτερικό μιας εθνικής λογοτεχνικής παράδοσης ή πέραν αυτής, σε ευρωπαϊκή δηλαδή κλίμακα ή παγκόσμια· εννοείται πως δεν ενδιαφέρουν αποκλειστικά τα «αντιστεκόμενα» κείμενα, για τον απλούστατο λόγο ότι τα «συμμορφωμένα» περιμένουν *δνητικά* την επανεκτίμησή τους, καθώς ό,τι θεωρήθηκε «αντίσταση» εκατό χρόνια πριν, αργότερα ή και σήμερα ενδεχομένως να αποτελέσει την ακραιφνέστερη κωδικοποίηση κάποιου ειδολογικού κανόνα.

4. Ξεκίνησα σημειώνοντας ότι με ενδιαφέρει η συμβολή στη διδακτική πράξη, μιας ενίστορης θεωρίας της λογοτεχνίας, εξειδικευμένης στα λογοτεχνικά είδη, και αυτό γιατί πιστεύω στη θωράκιση που μπορεί να προσφέρει απέναντι σε απλουστεύσεις και γενικεύσεις, αφελείς, αμήχανες ή ιδεολογικοποιημένες (δεν αποσκοπώ, εννοείται, στην πλήρη χαρτογράφηση των κινδύνων), απέναντι σε ό,τι οδηγεί, νομίζω, στην ανυποληψία της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στη διαχειριστική αντίληψή της στα φιλολογικά τμήματα της τριτοβάθμιας. Η θωράκιση για την οποία κάνω λόγο, είναι σε θέση να αναδείξει τον *δνητικό* χαρακτήρα του *λογοτεχνικού*, το γεγονός δηλαδή (διότι περί αυτού πρόκειται) ότι η λογοτεχνία μπορεί να *υπάρχει* εκεί που εκ συστατικού ειδολογικού ορισμού δεν είναι ορατή, και ασφαλώς το αντίστροφο, δίνοντας επαρκή ερείσματα σε ζωντανές και φρέσκιες αναγνωστικές κοινότητες (μαθητές και μαθήτριες, φοιτήτριες και φοιτητές) να *επινοούν* τη λογοτεχνία, διαβάζοντάς την. Γιατί βεβαίως οι μετέχοντες του ειδολογικού *διαλόγου* έχουν, υπογραμμίζω τώρα, μάθει στο σχολείο ή στο πανεπιστήμιο ότι το *λογοτεχνικό* δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, χαμένη σε όλες εκείνες τις πανανθρώπινες ή ηθικές αξίες, στις οποίες ρητορικά συνήθως αναφέρονται στις γραπτές εξετάσεις, αλλά κάτι που υπάρχει με τον δικό του αποχρώντα κάθε φορά λόγο, μέσα σ' ένα πλαίσιο (ο *διάλογος*) δυναμικών και συναρπαστικών ανταλλαγών, διαρκώς *εν ενεργεία*.

*Eis ton thanaton
 To Lord Mairon
 Poima Lyrikon
 Pros ton Syfoklith*

*Tales tis oligos taches
 Os filias mnymsounon
 z' odolifreas
 Afierwng
 Dionusios Solomous Zanunthos
 1825.*

Διονύσιου Σολωμού, *Αυτόγραφα έργα*,

Ενότητα 6 - Παράρτημα:

Eis ton thanaton tou Lord Mairon, tch. A'. Φωτοτυπίες,
 επιμ. Κατερίνα Τικτοπούλου, Α. Π. Θ. - Μ. Ι. Ε. Τ., 2005